

Profiel: David de Levita

David de Levita wordt geboren op 5 augustus 1926. Hij woont met zijn ouders op de Weesperzijde, nummer 59. Na een aantal jaren verhuist het gezin naar de Rijnstraat. Op 1 augustus 1939 verhuist het gezin opnieuw, nu naar de Sarphatistraat 143 (twee hoog).

David de Levita overleeft de oorlog in de onderduik. Na de oorlog gaat hij werken als kinderpsychiater.

In 2013 verscheen van hem het prachtige boek: Mevrouw, is dit uw zoon (bij: www.trophonios.nl Trophonios Publishing]**).

Op verzoek heb ik mijnheer De Levita uitvoerig geïnterviewd over zijn jeugd, zijn familie en zijn schoolleven.

NB de verhalen die in Amsterdam Oost spelen staan op de website van Het Geheugen van Oost, zie: <http://www.geheugenvanoost.nl/83433/nl/david-de-levita> David de Levita]**.

Over mijn vader: Adolf Samson de Levita

Mijn vader is Adolf Samson de Levita, hij is geboren op 23 juni 1868. Hij was een kritische man. Het was een man van enige ontwikkeling. Hij heeft op de Seminarium (het <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/amsterdam/nederlands-israelietisch-seminarium> Nederlandsch Israëlitisch Seminarium]**) gezeten om Rabbijn te worden. Dat was ergens in Amsterdam (Die opleiding zat in de Rapenburgerstraat naast het Nederlandsch Israëlitisch Meisjesweeshuis. Aanvulling F.S) en ik meen dat hij er in 1888 is afgestuurd omdat hij Multatuli las. Het was toen een zeer conservatieve instelling.

Mijn vader is daarna socialist geworden en wilde ook niets meer weten van de joodse godsdienst. Wel heeft hij mij, heel laat, toen ik een jaar of zeven was, nog geleerd om Hebreeuws te lezen. Hij zei daar wel bij, met een waarschuwende vinger, dat ik het niet mocht gebruiken voor gebeden. Ik mocht het alleen gebruiken voor Israël. In zijn laatste jaren van zijn leven was hij lid geworden van de Poale Zion van <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/personen/w/wolff,+sam+de> Sam de Wolff]**. Mijn vader was bevriend met Sam de Wolff en die heeft hem uiteindelijk zo ver gekregen om er lid van te worden. Aanvankelijk had hij van die beweging helemaal niets willen weten. Het Hebreeuws dat ik daarna moest leren was in zijn ogen nog wel goed voor Israël, niet voor gebeden.

Mijn vader heeft in de socialistische beweging een belangrijke rol gespeeld. Zelf heb ik daar toen niet al te veel van meegekregen. Wat hij ook toen precies allemaal gedaan heeft, weet ik eigenlijk niet. Ik weet alleen nog dat hij lastig was. Met veel mensen had of kreeg hij ruzie omdat zo veel hem niet beviel. Hij kon ook nogal agressief overkomen. Zo herinner ik mij het verhaal over een partijbijeenkomst van de Sociaal Democratische Arbeiders partij (SDAP). Een lid van de partij zei dat hij met mijn vader in debat wilde. Mijn vader zou toen geantwoord hebben: "dat het beter zou zijn als hij in bad zou gaan" Dat werd mij dan verteld als een heel leuke

opmerking. In vond het eerlijk gezegd nogal gênant. Ik vond en vind het eigenlijk helemaal niet zo leuk.

Veel dingen waren niet zo leuk. Eén van de weinige herinneringen die ik zelf aan zijn agressie heb, is toen ik met mijn vader naar de kapper mocht. Mijn vader moest worden geschoren. Bij die kapper hing een spiegel die hem hinderlijk in het gezicht scheen. Daarover kregen ze toen ruzie. Hij is toen, met zijn gezicht nog half ingezeept, weggelopen. Ik liep dus met die man over straat, met een half ingezeept gezicht en dat vond ik helemaal niet leuk. Ik was nog wel klein en kon het niet goed op zijn waarde schatten.

Ik herinner mij nog dat Henri Polak na het overlijden van mijn vader (op 26 april 1934) een necrologie heeft geschreven over mijn vader. Hij schreef: "Door zijn karakter heeft hij het nooit tot iets gebracht in de partij." Dat blijkt wel toen de partij, de SDAP, groeide en meer opkwam, meer ging betekenen. Er werden toen ook baantjes vergeven. De ene werd wethouder, de ander werd burgemeester. Maar mijn vader? Niets! Blijkbaar heeft hij het goed voor zichzelf verknoeid.

Thuis had hij overigens een prima relatie met mijn moeder. Ze waren dol op elkaar. Mijn moeder vereerde hem en hij adoreerde haar. Misschien was dat ook wel omdat het zo'n groot contrast was met zijn eerste huwelijk. Dat was een slecht huwelijk. Mijn ouders hebben elkaar leren kennen in de partij, de SDAP. Ze waren beiden lid. Mijn voorzitter was voorzitter van iets en zij, Catherina Godefroi was secretaris. Mijn grootvader Joël Godefroi overleed (op 21 juni 1921) toen mijn vader 'met een romance leefde met mijn moeder'. Mijn vader wilde toen bij haar zijn, om haar bij te staan. Dat kon niet volgens de toen heersende moraal. Niet alleen de heersende moraal speelde een rol, ook het feit dat Adolf Samson nog getrouwd was en nog niet officieel gescheiden. Uiteindelijk zijn ze getrouwd, ruim een jaar later, op 12 oktober 1922.

Mijn grootvader Joël Godefroi was, net als mijn moeder overigens, diamantbewerker. Dat lees ik tenminste in de gezinskaart die bij het stadsarchief ligt. Dat verbaast mij toch in hoge mate. Ik weet namelijk niet beter of hij was een klein ambtenaartje die werkzaam was in De Muiderpoort, bij het bureau accijnzen. Dat hebben ze mij tenminste altijd verteld.

Mijn vader was behalve actief in de SDAP, ook actief betrokken bij de Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond (ANDB). Na het overlijden van mijn vader ben ik nog wel eens met mijn moeder bij het kantoor van de ANDB geweest. Dat het kantoor in de Plantage Franschelaan, De Burcht. Ik was toen zeven jaar oud. In mijn herinnering stond er toen een handjevol mensen op straat. Wat ze daar deden, weet ik niet. Ze waren niet speciaal voor mij of voor mijn moeder gekomen of vanwege het overlijden van mijn vader. Zij riepen wel iets naar ons.

Ik weet nog wel dat ik met mijn moeder via de onderingang, naast die hele steile trap, naar binnen ben gegaan. Het stempelen gebeurde beneden. Je moest 'stempelen' als je werkloos was. Als lid van de bond kreeg je namelijk via de Bond, de ANDB, een uitkering. Daarvoor moest je dan wel 'een stempel halen'. Die stempel kwam dan in het bondsboekje te staan. Ik weet nog dat het een zwart boekje was, met letters in gouden opdruk.

Eerste herinneringen

Mijn eerste herinneringen heb ik aan onze woning aan de Weesperzijde, nummer 59. Onze woning had een suite, daar stond een harmonium, als ik het me goed herinner. Dat we thuis een harmonium hadden weet ik zeker. Ik herkende de harmonium omdat ik die tijdens mijn onderduik ergens een harmonium zag staan. Bij ons thuis speelde alleen mijn vader daarop. Hij speelde Wagner. Of hij daarnaast ook socialistische liederen speelde, weet ik niet, waarschijnlijk wel. In ieder geval speelde hij geen psalmen.

Wat ik mij verder nog herinner is een groot schilderij, zo noem ik het dan maar, dat bij veel socialistische gezinnen aan de muur hing. Het was een nogal groot ding met een soort optocht erin. Iedereen had dat, bij ons hing dat ding boven het harmonium.

Verder heb ik nog een herinnering aan het achteruitzicht. Vanuit onze woning keken we uit op een bierbrouwerij (mogelijk de Koninklijke Nederlandsche Beijersche Bierbrouwerij). Vanuit het achterraam zag je steeds een tonnetje naar het pakhuis rollen. Ik weet niet of die brouwerij nog steeds bestaat. Het kan nooit een grote brouwerij zijn geweest, je rook ook bijna niets. Dat is toch eigenlijk best wel gek, want brouwerijen stinken een uur in de wind.

Aan de voorkant keken we uit over de Amstel en hadden we uitzicht op de roeivereniging De Hoop. Er was nog een tweede roeivereniging, dat was Poseidon. De Hoop was voor 'nette mensen', Poseidon voor 'Joden'. Dat zijn mijn woorden, begrijp me niet verkeerd. De Hoop was meer voor de elite. Poseidon had in ieder geval joodse leden. Van De Hoop werd je niet zomaar lid. Hoe het precies geformuleerd was, weet ik niet. Het was denk ik meer 'mos' ('mos' is Latijns voor gewoonte, 'mores' is het meervoud). Ik denk echt dat het gewoonte was, ik denk ook niet dat je daar zomaar werd toegelaten. Er was een soort ballotage. Hoe dat historisch zo gekomen is, daar weet ik echt niets van.

Aanvulling Frits Slicht

Volgens het stadsarchief Amsterdam bestond er inderdaad een ballotage commissie die bedoeld was om 'het gewone volk' te weren. De Hoop stond daar niet alleen in, er waren meer van dit soort elitaire clubs. Pas in 1975 werd deze ballotage commissie afgeschaft.

Familieband

Mijn vader was erg 'close' met zijn broer Louis en zijn zuster Bertha. Maar tussen de kinderen van hen, mijn neven en nichten dus, was maar heel weinig contact. Ik herinner mij nog wel een zoon van mijn oom Louis, dat was Bob. Hij was ingenieur op Java. Die kwam plotseling zomaar een keer binnenlopen. Ze hadden hem in jaren niet gezien. Hij kwam echter binnen alsof hij net nog geweest was. Hij kwam met geschenken en alles. Na die ene keer heb ik heb nooit meer gezien. Neef Bob is niet teruggegaan naar Java. Zo ging dat in de familie Levita. Je zag elkaar soms hele tijden niet.

Dat was in de familie van mijn moeder wel anders. Die zaten op elkaars schoot. Zij woonden bij elkaar in de buurt en gingen ontzaglijk veel met elkaar om.

Als kind ging ik al iedere vrijdagavond bij mijn grootmoeder eten. Dat was in de Blasiusstraat op nummer 20. Dat was dicht bij ons huis aan de Weesperzijde. Ik

herinner mij nog het. Er was ook een soort van torentje op een woning die op de hoek van de Ruyschstraat zat. Dat moet ik wel honderden keren gezien hebben sindsdien, maar waarvan ik me nooit gerealiseerd heb dat het zo'n oud beeld uit mijn geheugen was. Daar kwamen we dan langs als we naar mijn grootmoeder gingen in de Blasiusstraat (nummer 20).

Catherina Godefroi, mijn moeder en haar zusters (een beknopte achtergrond)

Mijn moeder is Catherina Godefroi, door mijn vader Cato genoemd. Mijn moeder was een engel, ik heb er geen ander woord voor. Ik herinner mij overigens niet dat we ooit iets samen deden of ondernamen. Dat heeft te maken met het feit dat ze altijd moest werken. Mijn moeder deed thuiswerk, zij was werkzaam in de diamantsector. Thuiswerken deed ze vooral toen mijn vader nog leefde. Na zijn overlijden ging ze ook wel buitenshuis werken. Voor zover valt na te gaan, heeft zij tussen 1909 en 1940 altijd gewerkt. Natuurlijk waren er perioden van werkloosheid. Daarnaast valt uit haar kaart van de Algemene Diamant Bewerkers Bond (ANDB) op te maken dat zij vier keer met zwangerschapsverlof (drie weken) is geweest. Naast dit verlof krijgt ze een uitkering van tien gulden.

Toen mijn moeder buitenshuis ging werken, kwamen mijn tantes, haar zusters, oppassen. Zo had je bijvoorbeeld Tante Sophia, die wij Fie noemden en Tante Henriëtte die wij Jet noemden. Fie en Jet waren de twee jongste zusters van mijn moeder. Twee schatten van mensen waren dat. Beiden woonden bij mijn grootmoeder. In ieder geval woonden ze in 1940-1941 samen met mijn grootmoeder in de Pieter Aertszstraat 96 I. Na hun werk kwamen ze naar ons, we woonden toen in de Rijnstraat. Zij bleven bij ons tot onze moeder thuis kwam van haar werk. Mijn moeder werkte toen bij Schijveschuurder. Waar die werkplaats of fabriek zat, dat weet ik niet meer. Volgens mij was die Schijveschuurder al overleden, maar droeg de firma nog wel zijn naam. Mijn moeder werkte voor een mijnheer Van Straaten die in de Noorder-Amstellaan woonden (tegenwoordig is dat de Churchillaan). Ik moet niet vergeten te vertellen, dat toen mijn moeder nog thuis werkte zij de apparatuur thuis had staan. Die apparatuur stond in een apart kamertje (aan de Weesperzijde stond de apparatuur op zolder). Daar stond een werktafel. Onder die tafel zat een motor en daarboven zat een machine. Daar werd een soort van dop op geschroefd. Daarop zat de diamant.

Ons gezin bestond uit drie kinderen. Een ouder broertje, Frank, is na ongeveer tweeënhalf jaar overleden. Frank is vernoemd naar [**\http://socialhistory.org/bwsa/biografie/goes Frank van der Goes]**, een geestverwant van mijn vader uit de socialistische beweging. Ik had twee jongere broertjes: Frans en Henri. Frans is vernoemd naar onze oma (Francisca Godefroi-de Jong), Henri is vernoemd naar Henri Polak. Bij ons in woonde ook nog een zekere mevrouw Hegt. Zij ging wel eens met ons naar de bioscoop. Toen we een aantal jaren later verhuisden naar de Sarphatistraat 143 III is zij mee verhuisd.

Mijn vader is eerder getrouwd geweest. Uit het eerste huwelijk had hij een dochter, mijn halfzuster. Ik heb haar regelmatig ontmoet. Haar naam was: Cornelia Josine de Levita. Zij was werkzaam als architect. Van haar wordt gezegd dat zij de eerste vrouw was die werkzaam was als architect. Zij was in dienst van de bekende

architect Gulden. Samen hebben zij aan 'De Wolkenkrabber' gebouwd. De Wolkenkrabber is echt een begrip, want het is de eerste wolkenkrabber van Amsterdam. Je ziet hem als je over de Berlagebrug Amsterdam Zuid binnenrijdt. Je gaat dan over de Vrijheidslaan naar het Victorieplein en dan staat daar dat gebouw. Dat is een heel karakteristiek gebouw.

Voor de oorlog heette het Victorieplein overigens Daniël Willinkplein. De oude naam van de Vrijheidslaan was overigens de Amstellaan. Na de oorlog werd de naam vervangen door de Stalinlaan. Die verdween echter weer na de inval van de Russen in Hongarije in 1956.

De Wolkenkrabber is ergens in de jaren dertig gebouwd. Zelf ben ik nooit in dat gebouw geweest. Ik weet bijvoorbeeld niet of er wel een lift was in dat gebouw. Cornelia was veel ouder dan ik. Ze was een beetje een excentrieke, maar wel een zeer aardige vrouw. Zij is twee keer getrouwd. De eerste keer met een architect, een zekere Frowein. Frowein was een niet-joodse man. Haar tweede man was wel joods. Daarmee paste ze wel in het patroon dat herkenbaar is binnen onze familie. Eerst trouwen met een niet-joodse partner. Dat gaf, in onze familie althans, een slecht huwelijk. Daarna hertrouwen met een joodse partner, dan gaat het goed. Zo ging het met mijn vader, zo ook met mijn halfzuster. Haar eerste man was overigens een heel aardige man. Ik kan mij hem nog goed herinneren. Zijn voornaam was Ernst. Cornelia is daarna getrouwd met een De Miranda, Abraham Rodrigues de Miranda. Ook hem kan ik mij wel herinneren, ook hij was een aardige man. Hij was econoom, of hij familie was van Salomon de Miranda (de wethouder), dat weet ik niet.

Beroemde Godefroi's (aanvulling Frits Slicht)

De familie Godefroi heeft twee beroemde Nederlanders opgeleverd. Zo heb je Michel Henry Godefroi, de eerste joodse minister in Nederland (<http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/personen/g/godefroi,+michel+henri>) en zijn neef: Tobias Asser, winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede (<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/26100/tobias-asser-1838-1913.html>)

De woning in de Rijnstraat

Toen ik een jaar of drie was, zijn we van de Weesperzijde verhuisd naar de Rijnstraat 61. Als je de voordeur opendeed, kwam je eerst in een halletje. Het was een zeshoekig halletje, met vier deuren. Dat halletje kwam uit in een keuken. Twee deuren leidden naar een slaapkamer en naar de huiskamer, de suite. Die slaapkamer was voor de kinderen, voor mij en mijn broertjes. Er was natuurlijk ook een slaapkamer voor mijn ouders, later voor mijn moeder alleen. Jet Hegt, die bij ons inwoonde, sliep in een zijkamertje. In de Rijnstraat hadden we geen zolder, later in de Sarphatistraat wel. Het was geen onaardig huis, best wel ruim eigenlijk. Mijn moeder had in een zijkamer haar werktafel staan. Dat was voor haar werk als diamantsnijder. Als ik het mij goed kan herinneren heeft mijn broer Frans daar ook geslapen.

Naar kleuter- en lagere school

Vanuit de Rijnstraat ging ik voor het eerst naar school. Ik ging naar de kleuterschool op het toenmalige Daniel Willinkplein (nu: Victorieplein). Die school had geen naam,

die heette niks. Die school was net geopend, ik was een van de eerste leerlingen. Voor die tijd was het een vrij geavanceerde school. Er waren van die kapstokjes met daarboven voor elke leerling een dierenplaatje op een tegel. Die kinderen konden natuurlijk nog geen nummers lezen. Maar onthouden dat hun jas bij het haasje hing, dat konden ze wel. Op de kleuterschool zat ik in de klas bij Edo Spier. Later is hij nog een bekende architect geworden. In mijn latere jaren ben ik hem nog regelmatig tegengekomen. Samen hebben we nog kattenkwaad uitgehaald. In de Deltastraat, het straatje dat om de wolkenkrabber op het Daniël Willinkplein heen naar het Merwedeplein loopt, waren mensen aan het werk. Wat ze precies aan het doen waren, weet ik niet meer. Ik was toen een jaar of vier. Edo had een pot verf zien staan en wist mij toen te stimuleren om deel te nemen aan dit kattenkwaad. Samen hebben we toen in die pot verf gepiest.

Op die kleuterschool had ik trouwens een heel leuke juffrouw. Zij was een wat oudere onderwijzeres. Ik heb plezierige herinneringen aan die tijd en herinner mij bijvoorbeeld nog heel goed dat zij ons liet tekenen. Ik leverde een tamelijk onbegrijpelijk product af. Zij vroeg mij toen wat dat moest voorstellen. "Een machine", was mijn antwoord. Tekenend is nooit mijn sterke punt geworden.

Na de kleuterschool ging ik naar de Jekerschool (later de Vondelschool). Het was een gewone openbare school. Met school maakten we uitstapjes. Zo zijn we bijvoorbeeld naar de ****http://nl.wikipedia.org/wiki/Pyramide_van_Austerlitz**** geweest. Ze hebben daar toen ook nog foto's gemaakt. Zo is er nog een foto, waar ik samen met Margot Frank op sta. Er moet ook nog een foto bestaan van mijn jongere broertje Frans, die zat met het zusje van Margot in de klas, met Anne.

Van de onderwijzers ken ik in ieder geval nog een zekere Beusemaker. Die is tijdens de oorlog, toen hij in het verzet zat, gefusilleerd. Er was ook nog een onderwijzeres Pino.

ZIE <http://www.zuidelijkewandelweg.nl/archief/ingezonden/107.htm> voor meer informatie.

Er zaten volgens mij niet zo heel veel joodse kinderen bij mij in de klas. Ik denk dat er van de ongeveer veertig tot vijftig kinderen ongeveer 6 à 7 een joodse achtergrond hadden.

Het Vossius

Na de lagere school ging ik naar het Vossius. De overgang van de lagere school met veertig tot vijftig kinderen in de klas naar het Vossius met vijftien kinderen was best groot. Wilde je daar kunnen meekomen, dan moest je er wel wat voor doen. Het volledige programma van de lagere school daarentegen kan, door een intelligent kind althans, eigenlijk best in twee weken worden gedaan. Maar op de basisschool had je vanzelfsprekend te maken met een heel gemengd gezelschap. Ze konden daar dan ook niet anders.

Het ****http://nl.wikipedia.org/wiki/Vossius_Gymnasium Vossius Gymnasium**** zat in de Messchaertstraat. Vanuit de Rijnstraat ging je toen over de Amstellaan (nu de Churchillaan) helemaal tot aan een brug, die ook wel de Paardenbrug werd genoemd. Die had zijn naam, bijnaam, gekregen vanwege de twee gebeeldhouwde paarden die op die brug stonden. Langs de waterkant, aan de zijkant van de brug, zijn kinderen afgebeeld. Eén daarvan is mijn vrouw. Wie de maker is van dat beeld, dat weet ik niet meer (Hildo Krop, aanvulling F.S.).

Ik ging altijd op de fiets naar school. Als je eenmaal over de brug was, dan was je er eigenlijk. Nog een klein stukje naar rechts, via de Herman Heijermansweg. In een zijstraat, in de Messchaertstraat, zat het Vossius.

De klassen waar ik in zat, waren niet zo heel groot. In mijn klas zaten ongeveer vijftien leerlingen. Het Vossius was in mijn herinnering ook niet zo heel groot. De school bestond ook nog niet zo lang (vanaf 1926). Toch waren er wel al zes eerste klassen toen ik op school kwam. In die korte tijd had de school dan toch wel weer een naam opgebouwd. Het schoolgebouw was voor die tijd, de jaren dertig, erg modern: ruim en licht. Ik vond het een prachtig gebouw.

Ik heb daar van 1938 tot eind schooljaar 1941 op school gezeten. Toen moest ik, net als andere joodse kinderen, naar een joodse school. Na de schoolvakantie van 1941 ging naar het Joods Lyceum.

Leraren op het Vossius

Van de leraren die ik op het Vossius heb gehad kan ik mij nog veel herinneren. Eén van hen was de bekende Presser. In de eerste klas kreeg ik geschiedenis van hem. Hij gaf veel schoolser les dan je misschien zou denken. Hij was wel heel duidelijk in zijn opvattingen of sympathieën. Best opvallend, als je bedenkt dat het ging over zaken die al heel lang gelden waren gebeurd. In de eerste klas kreeg je onderwerpen als het oude Egypte en de oude Grieken. Toch kwamen zijn linkse sympathieën naar buiten in zijn lesgeven. Wat hij in ieder geval in zich had, was boeiend kunnen vertellen.

Nog zo'n bijzondere leraar was Binnendijk, de leraar Nederlands. Die was zelf dichter. Wij, de leerlingen, werden verondersteld ook gedichten voor te dragen. Wij reciteerden dan zo'n gedicht met aan het eind van iedere zin een soort uithaal, een geluidswending. Dat ontlokte bij hem dan de uitspraak dat wij onze voordracht zo deden alsof wij het ook niet konden helpen.

Maar in feite geneerden de kinderen zich voor hun voordracht. Zij zegden het gedicht dan wel op, maar duidelijk met de gedachte van: "Ik kan het toch ook niet helpen, dat die man zo schrijft?" Binnendijk was wel een goede docent, maar eigenlijk voor een hoger niveau. Er zat verder geen enkel persoonlijk element in.

De school, het lesgeven, was wel formeel, maar voor die tijd een school met een vrije sfeer. Ik vond het in ieder geval een heel prettige school.

Ik had ook een leraar Van Leeuwen. Dat was aanvankelijk een lieveling, een favoriet, van mij. Hij gaf Latijn en ik was daar best goed in. Vooral in de rijtjes leren. Toen het op vertalen aankwam, bracht ik er niets van terecht. Zo'n rijtje uit je hoofd leren, dat ging mij prima af, maar verder kon ik er niets mee. In die lagere klassen ging het echter vooral om het leren van die rijtjes.

Later bleek die Van Leeuwen NSB'er te zijn. Tegenover mij geneerde hij zich daar een beetje voor. Ik herinner mij nog dat hij zei: "De mooiste namen in Nederland eindigden op -a of op -stra." Dat was zijn mening. Daarna keek hij de klas rond en noemde een aantal namen zoals: "Jan Wierenga" en nog iemand van wie ik de naam niet meer weet. Vervolgens keek hij mij aan en dacht toen ergens dat mijn naam ook op een -a eindigde. Hij keek toen snel weg. Voor mijn gevoel voelde hij zich toen echt geneerd. Het was ook best een beetje pijnlijk.

Voor het vak Engels had je Dudok, dat was overigens pas in de derde klas. Eerder kregen we geen Engels. Die Dudok, dat was een halve gare!
Voor Duits hadden we een juffrouw, juffrouw Stuyver was dat. Een persoonlijke herinnering heb ik niet aan haar. Ik weet nog wel dat ze erg knap was.

Van de lerares Grieks, Ribbink was haar naam, heb ik nog wel herinneringen. Dat was een figuur waar nog heel veel over werd gepraat door hen die les van haar hadden gehad. Het was een grote vrouw. Zij was erg geestig. Zij wilde ons het verschil leren tussen het 'póte' (ΠÓΤΕ) en 'pote'. Valt het accent (klemtoon) op de -o dan betekent dit in het Grieks: 'wanneer'. Zonder dat accent betekent dit: '(is) een keer'. Póte (wanneer) doet een De Levita zijn huiswerk: pote (een keer). Dat is mij altijd goed bijgebleven. Zij maakte veel grapjes bij haar uitleg. Ik heb daar leuke herinneringen aan. Wij noemden haar altijd: juffrouw Ribbink.

Frans kregen we van Premsele, ook bekend als dichter en vertaler.
Aardrijkskunde kregen we van een boerenzoon, Teun Vink. Die kwam zo van het platteland. Hij verbaasde ons ook nog eens door een aantekening Frans te halen. In de les riep hij vaak: 'atenchan'. Hij bedoelde natuurlijk 'attention'. Mensen die elkaar vroeger kennen en toen les van hem hadden, roepen nog vaak: 'atenchan'.

Een bijzondere leraar was de onvergetelijke Kapitein Simon Roodenburg (geboren 1893). Hij was een vooraanstaand officier in het leger. Het was een strenge en rechtvaardige man. Later zou ik op het Joods Lyceum opnieuw les van hem krijgen.

Aanvulling Frits Slicht

Tijdens de meidagen van 1940 was de kapitein als reserve officier betrokken bij de slag om het vliegveld Ypenburg. Vanwege de Ariërparagraaf werd hij in 1941 ontslagen uit overheidsdienst. In december 1939 had hij zich overigens laten uitschrijven uit de joodse gemeente. Omdat hij vier joodse grootouders had, werd hij desondanks ontslagen. Net als vele andere joodse ambtenaren had hij zijn ****[<http://www.joodsmonument.nl/page/274204> Formulier B]**** keurig en waarheidsgetrouw ingevuld. Zelf was hij met een niet-joodse vrouw getrouwd waardoor hij de oorlog heeft overleefd. Hij woonde in Amsterdam-Zuid in de Haringvlietstraat (vanaf 1932). Bron: ****[<http://www.joodsmonumentzaanstreek.nl/pagina-1192-Roodenburg-Simon.htm> Joodsmonument Zaanstreek]****

Op het Vossius had ik verder ook nog les van een jonge docente, nog bijna een meisje. Het gaat hier om juffrouw Kruyt. Later is ze getrouwd met de leraar natuurkunde, wiens naam ik overigens ben vergeten.

Als laatste, ik mag hem zeker niet vergeten, mijn gymnastiekleraar mijnheer Van Praag. Dat was een al wat oudere man. Tijdens de les zat hij altijd op een stoel in de gymzaal. Dan riep hij de hele tijd van links en rechts en doe dit en dat. Hij deed nooit iets voor. Hij kon wel alles, maar hij deed het gewoon niet.

Aanvulling Frits Slicht

In het archief van het Vossius zijn nog wat bronnen te vinden over de genoemde en niet genoemde docenten van de school. Wat opvalt, is dat de ongetrouwde leraressen een zogenaamde 'ongetrouwden aftrek' hadden van 3%. Verder opvallend is het feit dat veel docenten werden uitgeleend (gedetacheerd) aan andere scholen. Teun Vink bijvoorbeeld als leraar Aardrijkskunde aan de 5^e HBS met een driejarige cursus. Docent Premsele ging tijdelijk naar het Lyceum voor meisjes. Iets anders is het verlot dat de docent Dudok kreeg voor een studiereis naar Duitsland ('buiten bezwaar van de Gemeente') in april 1932. Ook hij is tijdelijk uitgeleend en wel in 1931 aan Het Barlaeus Gymnasium

Sport en vrije tijd

Ik heb nooit iets aan sport gedaan. Tijdens de oorlog mochten we ook nergens meer lid van zijn. Ja, alleen van joodse verenigingen. Verder dan kijken naar de roeiers op De Amstel (toen we nog aan de Weesperzijde woonden) is het niet gekomen. Net als veel andere jongens heb ik wel veel gevoetbald, maar alleen op straat, nooit georganiseerd bij een club. Samen met anderen heb ik veel in de Lekstraat gevoetbald. In die tijd, voor de oorlog, had je daar een veldje.

Wel ben ik lid geworden van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). Ik heb daar vooral veel gewandeld, niet echt gesport. Ik heb ook gekampeerd met het AJC, elk jaar heb ik dat gedaan. Ik vond dat trouwens erg leuk. In Amsterdam heb ik ook meegedaan met activiteiten. Ik geloof dat dit soort activiteiten pas vanaf twaalf jaar was. De bijeenkomsten van het AJC werden, toen ik in de Rijnstraat woonde, gehouden op het terrein bij de Gaaspstraat. Daar had je toen een speeltuin.

Toen ik nog op de lagere school zat, heb ik natuurlijk veel buiten gespeeld. Op de middelbare school deed ik veel aan muziek. Op het Vossius ben ik ook lid geworden van de muziekclub.

Met een vriend, Edo Mulder, ben ik veel opgetrokken. Zijn vader heeft, toen de oorlog was uitgebroken, veel voor ons betekend. Met Edo deed ik, om het kort te houden, alles wat God verboden had. Alles wat met scheikunde te maken had, had onze belangstelling. We hebben zelfs postzegels vervalst om onze experimenten te bekostigen.

Scheikundige experimenten

Met Edo Mulder heb ik buiten schooltijd veel tijd doorgebracht met scheikundige proeven. We deden allerlei proeven op zolder. We hebben zelfs bommen gemaakt. Ik was bijzonder geïmponeerd door scheikunde en scheikunde proeven. In die tijd, de

jaren dertig, kon je een scheikundedoos aanschaffen, met allemaal chemicaliën en potjes. In het bijgeleverde boekje stond welke proeven je allemaal kon doen. Maar Edo en ik waren toch vooral geïnteresseerd in die proeven, die juist niet in het boekje stonden. Dat waren vooral de explosieven. Het heeft me toen nog bijna een hand gekost.

Zo hebben we een keer een bom gemaakt met onder andere rode fosfor. Om aan dat spul te komen, hebben we wel eerst veel postzegels moeten verkopen. In de Raadhuisstraat had je een winkel die allerlei laboratorium glaswerk verkocht. Je moet dan denken aan kolven en retorten. Maar zij verkochten ook chemicaliën. Dat spul, rode fosfor en ook kaliumchloraat, kostte wel geld. Dat was best prijzig spul. Ons zakgeld was in ieder geval niet toereikend. Zo zijn we er toe gekomen om postzegels te vervalsen. Dat ging prima, dat kwam vooral omdat Edo zo'n eerlijk gezicht had. Dat was vooral handig als hij die postzegels ging verkopen.

Met dat genoemde spul hebben we een keer een bom gemaakt, die in mijn hand is ontploft. Mijn hele hand was verbrand. Dat zag er best lelijk uit, maar gelukkig is het allemaal goed gekomen. Het was best even pijnlijk. Het is toen direct goed behandeld. Ik zie me daar nog staan in de apotheek in De Wolkenkrabber. De medewerkers hebben mijn hand toen helemaal ingezwachteld. Wat ik hen precies heb verteld, weet ik niet meer. Waarschijnlijk dat er iets was misgegaan met de proeven uit mijn scheikundedoos.

Ondanks deze mislukte proef, bleef onze hobby in stand. Die knallen en het vuurwerk bleven voor ons jongens interessant. Daarom bleven we ook doorgaan.

Winkels en venters in en bij de Rijnstraat

Bij ons beneden in de Rijnstraat zat de Vana (een soort buurtkruidenier, eigendom van Van Amerongen). Als je bij ons de deur uit kwam, zat die winkel direct op de hoek van de Zuider Amstellaan (nu: Roosvelttlaan).

Aan de andere kant van het plein had je een Simon de Wit. Dat was een vrij grote zaak, een winkelketen met overal vertakkingen.

Er kwamen toen ook veel mensen aan huis, langs de deur. Zo had je in ieder geval een zuurman. Wie dat was, weet ik niet meer. Het was iemand van de Tugelaweg, maar het was niet Aalsvel (die ook op de Tugelaweg zat). De zuurman die bij ons kwam, had een soort van huisje tussen de spoorbaan en de huizen van de Tugelaweg. Daar zat zijn zuurinleggerij. Grote houten barakken waren het eigenlijk.

Verder had je de schillenboer en natuurlijk niet te vergeten: de boterman. Die man kwam in en heel oud autootje en verkocht behalve boter ook kaas. Met hem heb ik nog wel eens een blokje om mogen rijden.

De Jozeboko

Ik denk dat ik een jaar of acht, negen was toen ik naar de Joodsche Zee- en Boschkolonie (Jozeboko) ging. Ik mocht naar de Jozeboko omdat mijn moeder het zielig vond dat we geen vakantie hadden. Zij heeft dat volgens mij georganiseerd. Ik denk dat het heeft te maken met het overlijden van mijn vader. Mijn vader is

overleden in april 1934 en in de zomer van dat jaar ben ik naar de Jozeboko gegaan. Ik zat daar voornamelijk om de zinnen te verzetten, maar misschien had ik wel bloedarmoede. Echt ziek was ik niet, niemand was daar echt ziek.

Ik ging samen met mijn broertje, naar Hilversum. Mijn broertje Henri was, om mij onbekende reden, al eerder in een huis van de Jozeboko geweest. Hij verbleef toen in Wijk aan Zee. Hij was er zeer over te spreken en ik ging dan ook met een goed gemoed naar Hilversum. Ik heb me daar ook goed geamuseerd, ik heb geen enkel gevoel van heimwee gehad.

Nu was de Jozeboko misschien oorspronkelijk bedoeld voor kinderen die moesten aansterken, voor bleekneusjes. Misschien waren wij dat toen ook wel. In mijn herinnering heb ik geen gesprek gehad met de huisarts. Ik denk overigens wel dat hij een bemiddelende rol heeft gespeeld.

Uiteindelijk heb ik in totaal drie maanden bij de Jozeboko doorgebracht, verdeeld over twee periodes van zes weken. Het was in de zomervakanties.

De Jozeboko heeft op mij veel indruk gemaakt. Het was mijn eerste kennismaking met het joodse geloof en met de joodse religieuze gebruiken.

Bij mijn aankomst in Hilversum werden de koffers die we bij ons hadden uitgepakt. De inhoud van de koffers werd in een kamertje op naam opgeborgen. En passant werd gevraagd wat mijn 'sjabbos blouse' was. De uitspraak van het Hebreeuws was daar nog het traditionele Ashkenazisch. Tegenwoordig zeggen we 'sjabbat'.

Ik moest mijn sjabbos-blouse aanwijzen. Ik begreep helemaal niet wat het was. Ik wees daarom maar op het beste stuk dat er bij was. Die is toen genoteerd als mijn sjabbos-blouse.

De activiteiten bij de Jozeboko bestonden voornamelijk uit wandelingen, eindeloze wandelingen in het Spanderswoud. Het Spanderswoud is een heel mooi bos. Dan liepen we in zo'n lange rij kinderen, twee aan twee, door het bos. Dat deden we ook elke dag, ik vond het niet onaangenaam. Wat we trouwens deden als het slecht weer was, dat weet ik niet meer. We deden geen enkel spelletje, dat weet ik nog wel.

Slapen deed ik in een grote zaal met lange rijen bedden die naast elkaar stonden. Met die bedden hebben we nog wel een spel bedacht. Je kon met twee kinderen naast elkaar onder die bedden gaan liggen. Het was dan de bedoeling dat je jezelf onder die bedden door naar de andere kant van de zaal trok. Dat ging prima door de gladde vloer. Die vloer was echt blinkend schoon. Wie het eerst aan de andere kant van de zaal was, had gewonnen. De bedden stonden iets uit elkaar, op een gewone afstand. Als je maar genoeg vaart maakte, ging dat prima. Het was echt vermaak zoeken, georganiseerd werd er verder niet veel.

Het ontbijt bestond in ieder geval uit pap. We kregen die pap uit zo'n grote ketel of pan. Voor en na het eten, bij alle maaltijden, moesten we de lofspreuken zeggen. Vooral op zaterdag was dat nogal een behoorlijk stuk. De lofspreuken werden door de directrice persoonlijk voorgedragen.

Er werd geen lesgegeven in de joodse liturgie of zo. Men ging er blijkbaar van uit dat iedereen wel op de hoogte was. De meeste kinderen kenden die lofspreuken wel, maar voor mij was het nieuw.

Aanvulling Frits Slicht

Het koloniehuis waar David de Levita verbleef, was in 1929 officieel geopend. Het gebouw was van de F. Friedmannstichting. Oorspronkelijk was het een hotel; Hotel Corvin aan de Bergweg 9 te Hilversum. Na een grondige verbouwing werd het op 3 september 1929 ter exploitatie in bruikleen overgedragen aan de "Vereeniging Joodsche Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee (Jozeboko). Het tijdschrift Schakel geeft in het kort aan wat er allemaal te vinden is in dit koloniehuis.

"Het huis, vroeger hotel Corvin, is verbouwd en vergroot en biedt plaats voor 54 kinderen, verdeeld over 5 slaapzalen. Er zijn ruime bad- en douchekamers, een groote speelzaal en een eetzaal, een prachtig solarium, dat tevens als zomerspeelplaats gebruikt kan worden, kamers voor directrice en personeel, een groote tuin en verder een gymnastiekzaal en een ziekenbarak. Ook de keukenafdeeling is buitengewoon ruim en modern. De kinderen gaan er voor minstens 6 weken heen om hun verloren krachten weer terug te winnen."

Daarnaast spreekt het tijdschrift haar dankbaarheid uit naar de Heer en Mevrouw Friedmann. Zij hebben het met hun stichting mogelijk gemaakt dat er 'een grootse daad' is verricht, namelijk het laten bouwen van een prachtig koloniehuis.

Bron: Tijdschrift Schakel, sept. 1929. Gemeentearchief Amsterdam, Archief van de Sociale Raad en rechtsvoorgangers.

Afscheid van Juffrouw Snoek

Een bijzondere gebeurtenis tijdens mijn verblijf in de Jozeboko was het afscheid van juffrouw Snoek. Zij ging trouwen en zou daarom de Jozeboko verlaten. Wij moesten toen een opvoering doen, die bestond eruit dat we activiteiten die op de Jozeboko gebruikelijk waren, in beeld moesten brengen. We deden dit tussen een gordijn en een lichtbron zodat je op dat gordijn de schaduwen zag. De activiteiten die we moesten uitbeelden, waren: fietsen, wandelen en nog een paar van dat soort dingen. Dit allemaal ter ere van juffrouw Snoek.

Blijkbaar was deze gebeurtenis voor het NIW genoeg aanleiding om een verslaggever naar deze bijeenkomst te sturen. De bijeenkomst was op zondag 2 september 1934. De verslaggever schrijft:

"Zondag j.l. was het bestuur van vereeniging Joodsche Zee- en Boskolonie "Wijk aan Zee" te Hilversum in de Friedmann-stichting bijeen, om afscheid te nemen van Zuster M. Snoek als adjunct-directrice, die wegens haar a.s. huwelijk de inrichting gaat verlaten. De Voorzitter, mr. W. A. Moerel, nam met hartelijke woorden afscheid van Zr. Snoek en bedankt haar voor de goede zorgen, die zij steeds aan de kinderen besteed heeft en prees haar werk, dat zij gedurende haar 4½ jarig verblijf verricht heeft. Nooit was het werk haar te veel en steeds was de verhouding tusschen haar met het bestuur, directrice en geleidsters zeer aangenaam. Hij wenschte de aftredende adj. directrice, ook namens zijn medebestuurders toe, dat zij een gelukkige toekomst tegemoet moge gaan en dat zij met aangename herinnering Hilversum zou verlaten."

De verslaggever schrijft verder dat juffrouw Snoek nog een mooi cadeau te wachten staat. Maar het cadeau zal pas worden overhandigd bij haar huwelijk. Daarna schrijft hij over het mooie feest dat juffrouw Snoek wordt aangeboden:

“De kinderen zongen haar eerst een aardig afscheidslied toe, waarna een revue werd opgevoerd, die in schimmenspel, begeleid van zang en toepasselijk woorden, het werk van Zr. Snoek in de kolonie weergaf. Dat hierbij hartelijk gelachen werd, is te 'begrijpen. Eén der kinderen trad nu naar voren en bedankte Zr. Snoek voor haar goede zorgen en lieve behandeling. Zij bood haar namens alle kinderen een mooie souvenir aan.

Ook de Conciërge wilde zich niet onbetuigd laten. Hij, die altijd met Zr. Snoek samenwerkte bij de voorbereiding van feestjes en het vervaardigen van de benodigde requisieten, wenschte haar een gelukkige toekomst en overhandigde haar bij haar vertrek eenige huishoudelijke souvenirs voor haar nieuw tehuis.

Met eenige aardige dansjes, die de kinderen zelf ingestudeerd hadden, behoorde, nadat de kinderen op versnaperingen onthaald waren, dezen middag weer tot het verleden.”

Bron: Het Nieuw Israëlitisch Weekblad (NIW) van 7 september 1934

Oma Francisca Godefroi-De Jong

Mijn oma woonde, toen wij nog aan de Weesperzijde woonden, bij ons om de hoek. Zij woonde in de Blasiusstraat op nummer 20 drie hoog. Later is zij verhuisd naar de Pieter Aertszstraat 96 een hoog. In mijn herinnering was zij al een oude vrouw. Zij was geboren op 8 juni 1867. Toen ik geboren werd, in augustus 1926, was zij dus toch al 59 jaar oud. Het was een schat van een vrouw en dol op mij.

Toch herinner ik mij ook momenten van vertwijfeling (bij mezelf) dat ik daar zat. Mijn moeder bracht mij daar vaak omdat ze moest werken. Mijn grootmoeder paste dan op mij. Ze was echt heel schattig, maar dat nam niet weg dat ik me daar ontheemd voelde. Nader dan dit kan ik het niet uitleggen: want er was niets mis mee. Het heeft mij later in mijn beroep als kinderpsychiater goed geholpen om te begrijpen wat kinderen voelden die ontheemd waren. Want je kunt je ergens ontheemd voelen, waar het een paradijs is. Alleen, het is nu net niet je thuis!

Ik zat daar dus regelmatig, daar bij mijn oma. Ik zie ook nog altijd het patroon van dat zeil voor me. Daar zat ik dan als klein kind, ik kon denk ik nog niet eens lopen. Ik zat op dat zeil en ik herinner mij een patroon dat bestond uit een paar vierkanten die in elkaar vervlochten of geschoven waren. Die vierkanten waren verspreid over het zeil.

Mijn grootmoeder was een grote, statige vrouw, een knappe vrouw ook. Zij was al heel lang weduwe. Haar man, mijn grootvader, was overleden in 1921. Bij haar thuis werd niets gedaan aan het geloof, aan iets dat met het joodse geloof te maken had. Vrijdagavond was dan ook een heel gewone avond.

Mijn tantes hebben wel eens verteld dat ze in hun tijd nog wel eens Seider hebben gevierd. Maar dan wel op hun manier dan. Ze deden een theemuts op hun hoofd en dan werd er gegild van het lachen. Daarbij zongen ze nog wel een paar liederen. Je had een aantal klassieke liederen die tijdens de Seider gezongen werden.

(De Seider of Seder is de belangrijkste familiebijeenkomst tijdens de Pesach of Joods Pasen. Op de avond wordt een speciale maaltijd bereid. Zie voor meer

informatie de volgende [**\[http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/woordenlijst/p/pesach\]](http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/woordenlijst/p/pesach) website van het JHM]**. Aanvulling Frits Slicht)

Het huis van mijn grootmoeder was een echt vrouwenhuis, een vrouwenhuishouding. In het gezin was, na het overlijden van haar man, eigenlijk maar één jongen. Dat was mijn oom Michel (Michel Jules Godefroi, geboren op 14 maart 1894).

Verder waren er alleen maar dochters én ook tantes en dan ook nog eens allemaal ongetrouwd.

Alleen tante Jo (Josephine) had een gezin. Zij was getrouwd met Emanuel Keizer (en woonde in de Cilliersstraat, op nummer 4 twee hoog) en zij hadden drie kinderen. Mijn oom Michel was overigens ook getrouwd.

Twee tantes, zusters van mijn moeder, waren niet getrouwd en hadden allebei wel een zielig verhaal. De oudste was Sophie of Sophia die wij overigens Fie noemden. Zij had wel een minnaar gehad. Van hem hing een levensgroot portret in de kamer (in het huis van mijn oma). Die minnaar, verloofde, van mijn tante Fie was Michel Wolf. Hij was overleden aan de tuberculose. Tante Fie heeft nog wel een langere periode zelfstandig gewoond, op de Amstelkade. Volgens haar archiefkaart was zij kantoorbediende. Op 27 mei 1941 is ze echter weer bij haar moeder gaan wonen in de Pieter Aertszstraat.

De ander was mijn tante Jetje, Henriëtte. Dat was ook een schat van een mens. Zij was verliefd geworden op haar vioolleraar én gebleven. Die vioolleraar was een zekere Chitz. Ze zijn nooit getrouwd. Tante Jet is werkzaam geweest als kantoorbediende, maar ook als 'knipster' in een confectiefabriek.

In huis bij mijn grootmoeder woonde ook haar zuster: Rebecca. Rebecca was invalide. Zij had beentuberculose en kon door die ziekte niet meer lopen.

Tante Rebecca (eigenlijk dus een oudtante) heeft lange tijd in de diamantsector gewerkt. Maar dat moet dan toch lang voor mijn tijd zijn geweest. Ik herinner haar niet anders dan ls invalide, daar in een stoel zittend.

Aanvulling Frits Slicht

Uit de lidmaatschapskaart van de Algemene Nederlandse Diamantbewerders Bond (ANDB) blijkt dat Rebecca lid is geworden op 1 maart 1902. Waar ze heeft gewerkt, is niet bekend. Opvallend genoeg is zij ondanks haar ziekte en invaliditeit altijd lid van de ANDB gebleven. In haar loopbaan heeft ze vier keer gestaakt en is ze één keer (in 1904) het slachtoffer van 'uitsluiting' geweest. Uitsluiting wil zeggen dat de werkgever verbiedt de arbeider om zijn of haar werk te verrichten. In dit geval ging het om een conflict tussen de Amsterdamse Juweliers Vereniging en de diamantwerkers (de vakbond ANDB). In totaal werden er ruim 6500 arbeiders uitgesloten (bron: artikel in het "Soerabaijasch Handelsblad" van 18 februari 1904). In totaal was tante Rebecca 17 weken uitgesloten en kreeg in die periode een uitkering via de ANDB van 83 gulden.

Net als vele andere arbeiders in de diamantsector heeft ook zij regelmatig periodes van werkloosheid. In de jaren twintig en dertig van de 19^e eeuw is het dan gebruikelijk dat je een uitkering krijgt via de eigen vakbond (als je lid bent tenminste). Als je bent 'uitgetrokken', kan er een uitkering worden aangevraagd bij de gemeente. In het geval van Tante Rebecca is dat in de periode 1921 – 1922. In totaal is ze 43 weken werkloos. Op haar kaart staat aangegeven welk steunbedrag zij van de gemeente heeft ontvangen. Het gaat om een bedrag van 330 gulden.

Zo rond het jaar 1930 manifesteert zich de ziekte tuberculose. Vanaf dat moment zal ze ook nauwelijks meer werken. Opvallend genoeg werkt ze tussen 1933 en 1939

toch nog een aantal weken. Over de periode 1930 – 1933 krijgt ze steun. Daarna stopt de uitkering. Of ze via een andere regeling steun heeft gekregen, bijvoorbeeld vanwege haar invaliditeit, is niet bekend.

Tante Rebecca heeft op meerdere adressen in Oost gewoond. Zo woonde ze o.a. in de Swammerdamstraat, de Ruyschstraat en de Blasiusstraat. In de Blasiusstraat (op nummer 20 III) woont ze bij haar zuster, mijn grootmoeder. In mijn herinnering zat ze altijd in een zijkamer (van de suite). Later is ze met mijn grootmoeder meeverhuisd naar de Pieter Aertszstraat (nummer 96 I).

Vier zusters Godefroi

Mijn grootvader, die ik overigens nooit gekend heb, had vier zusters. Vier ongetrouwde zusters waren het. Ze deelden samen een woning. Ze woonden aanvankelijk in de Van Woustraat op nummer 52 huis. Op dit adres hadden ze een winkeltje of bedrijfje 'in dameshandwerken'. Bij het Stadsarchief is een gezinskaart op naam van de oudste zuster: Eva Godefroi. Uit die kaart blijkt dat twee zusters (Anna en Klaris) een uitkering kregen via de Invaliditeitswet. Overigens moet wel gezegd worden dat 'ouderdom' toen gelijk werd gesteld met invaliditeit. Zodra je de leeftijd van 70 jaar bereikte, kreeg je een klein pensioentje. Helaas is het mij niet bekend wanneer beide oudtantes deze uitkering kregen.

Opvallend genoeg krijgen drie tantes de aantekening O.R. wat staat voor Ouderdomsrente.

Tante Anna is op 71-jarige leeftijd overleden, op 15 augustus 1931. Tante Klaris is net als haar zuster Elisabeth op 30 augustus 1943 in Sobibor vermoord. De vierde tante, tante Eva, overleed op 21 april 1941 in Amsterdam.

Kort voor het overlijden van tante Anna verhuizen de dames naar de Carillonstraat (op nummer 22 twee hoog). Mogelijk dat zij vanaf dat moment (juni 1931) ook hun winkel in De Galerij krijgen.

Die drie tantes waren: tante Lien, tante Lies en tante Klaris. De vierde tante, tante Anna, kan ik mij nog wel herinneren. Maar ik was toen nog wel een heel klein kind (ik ben van 1926) toen zij in 1931 overleed.

Die winkel in De Galerij was in mijn ogen van klein kind een hoge winkel. Ik schijn op een gegeven moment in die winkel gezegd te hebben: "Ik wil dit of dat". Toen zei een van die tantes: "De wil staat achter de deur". Achter die deur stond op dat moment een heel lange plumeau. Ik heb nog jaren gedacht dat die plumeau de wil was.

Het was een winkeltje in furnituren, met heel veel knopen. Hoe die winkel er verder uitzag, weet ik niet meer. Maar het zag er vooral antiek uit, oud was het. Iets van de vorige eeuw. Het was een beetje Parijs, vooral De Galerij. Ik herkende dat veel later, toen ik voor het eerst in Parijs was. Toen dacht ik: "Hé, dit is De Galerij". De Galerij is kennelijk naar het voorbeeld van Parijs gebouwd. Die tantes stonden met zijn drieën in de winkel en dan nog hadden ze het druk. Misschien was het toen ook al een zeldzaamheid, zo'n winkel met allerhande naaiartikelen, knopen, linten en ritssluitingen.

Ik ben ook wel bij die tantes thuis geweest. Ik meen dat ze in de buurt van de Tweede Jan van der Heijdenstraat woonden. Later woonden ze in ieder geval in de Carillonstraat (nummer 22 twee hoog).

Opvallend of bijzonder vond ik die huishoudens met alleen maar vrouwen niet. Ik zag dat bij mijn grootmoeder, bij mijn drie tantes, maar ook bij mij thuis. Ik woonde tenslotte ook in een gezin onder leiding van een vrouw, mijn moeder. Mijn vader was overleden toen ik nog erg jong was. Ik was zeven toen mijn vader overleed. Bij ons woonde lange tijd ook nog een halfzuster van mij. Zij was uit een eerder huwelijk van mijn vader. Verder woonde er een juffrouw Hegt, Henriette Hegt. Ik noemde al eerder de twee zusters van mijn moeder, dat waren de oppastantes. Tante Fie en tante Jet waren dat (Sophia en Henriëtte).

Mijn grootmoeder had overigens naast al die zusters ook twee broers. De ene broer is Leon de Jong die werkte als diamantslijper. Hij was getrouwd met Judith de Jong. Zij hadden een dochter, Sophia. Zij werkte als onderwijzeres en woonde op het laatst bij haar ouders thuis. Oom Leon was berucht. Niet alleen vanwege de grote wandelingen die hij ondernam, maar omdat hij ervan vertelde zonder ook maar één meter over te slaan. Hij vertelde echt van meter tot meter hoe hij gelopen was. Iedereen was dan ook een beetje bang als ze hem zagen. Ze waren bang om weer zo'n verhaal te moeten aanhoren.

De andere broer van mijn moeder was Bennie. Bennie, eigenlijk Benjamin, was niet helemaal goed. Het was een ongelukkig jongetje, hij was niet goed wijs of zoals men vroeger zei: 'achterlijk'. Van hem is eigenlijk niet zo heel veel bekend, alleen dat hij min of meer werd weggestopt. Ik weet niet zeker of hij in een gesticht of in een tehuis woonde. (Zijn laatste adres was Weesperplein 1, het adres van de [**\http://www.communityjoodsmonument.nl/page/792/nl Joodse Invalide]**, aanvulling Frits Slicht).

Behalve deze twee broers was er ook nog een zwager van mijn grootmoeder. Dat was Henri. Die was interessant, vooral omdat hij behoorlijk goed was terechtgekomen. Hij was een hoge ambtenaar bij de spoorwegen. Als ik mij niet vergis, woonde hij ergens in Zuid, in de Dintelstraat. Hij was getrouwd met een zekere Gré Kattenburg. Haar familie was die van de beroemde Hollandia-Kattenburg fabriek. In bepaald opzicht waren zij welgesteld. Dat was eigenlijk een groot contrast met die andere kinderen uit dat gezin.

Ik heb nog twee tantes (en ooms) waar ik voor de oorlog regelmatig thuis kwam. Dat waren Tante Flora (Winnink-de Jong) en tante Jo (Josephine Keizer-de Jong). Tante Flora was een zuster van mijn grootmoeder. Tante Jo was een zuster van mijn moeder. Beide gezinnen woonden overigens bij elkaar in dezelfde straat: de Cilliersstraat. Ze woonden zelfs bij elkaar op de trap. Tante Flora op nummer 4, twee hoog en Tante Jo op nummer 4, één hoog.

Tante Jo had drie kinderen die ongeveer even oud waren als ik. Julie, de oudste, was een echte lady, een echt dametje. We kwamen regelmatig bij elkaar op bezoek. Oom Emanuel, de man van tante Jo, kwam regelmatig bij ons aan huis in de Rijnstraat. Wij, mijn broers en ik, hebben regelmatig met elkaar gevoetbald. Het was echt een aardige vent, we noemden hem Oom Maan. Oom Maan had ook een onbeschrijfelijk aantal broers en zusters. Ik heb daar nog ergens een foto van, met al die Keizers bij elkaar. Veel kan ik daar niet over vertellen, maar herinneren doe ik ze wel allemaal. Ik weet nog wel dat hij een broer Hartog had, die was journalist bij Het

Handelsblad. Dat was nogal iets toen. Hartog was getrouwd met een Duitse, niet-joodse, vrouw. Haar naam was: Klara Margaretha Ramachers. Volgens mij werd ze trouwens 'Klaerchen' genoemd. Tot aan de oorlog waren ze kinderloos. Toen werd duidelijk dat gemengd gehuwden vrij waren van 'tewerkstelling in Duitsland' maar wel met de voorwaarde dat je kinderen moesten hebben. Ik weet nog dat heel wat mensen in die tijd om deze reden ter wereld zijn gekomen!

Zo weet ik in ieder geval van mijn kwartetleraar Juup Raphael. Dat was overigens zijn artiestennaam, zijn echte naam was Juda Ziekenopasser. Die was getrouwd met een zekere Annie Sniijders. Toen het bekend werd dat ze vrijgesteld konden worden, hebben ze als de sodemieter twee kinderen gekregen.

Onder de familie Keizer woonde de familie Winnink. Sophia (de Jong) was getrouwd met Tobias Winnink, ook al werkzaam in 'Het Vak' (diamantslijper). Samen hadden zij één dochter, Fien, die was wel al wat ouder. Fien was overigens één van de vele Fie's in de familie. Zij werkte in het onderwijs, het middelbaar onderwijs.

Er waren nog twee kinderen, maar die waren jong gestorven aan de tuberculose. Hun namen waren: Trui en Jopie. Die ziekte tuberculose kwam heel veel voor. Overal zag je ook foto's van mensen die gestorven waren aan de tuberculose. Zo had je de foto van Michel Wolf, de verloofde van een andere tante Fie.

Ik moet nog iets zeggen over al die namen, gelijke namen in de familie. In elke generatie had je wel een Henri, een Machiel, een Joël, een Sophia etc. Dat is echt een joodse gewoonte om iemand te noemen naar een gestorven familielid.

Mijn moeder had twee zuster, die veel bij ons kwamen oppassen. Dat waren Henriëtte (Jet) en Sophia (Fie). Beiden hebben mijn moeder altijd goed geholpen, goed bijgestaan. Ze hebben echt heel veel op ons gepast.

Fie was ongetrouwd en ik bemerkte, ook al was ik nog erg jong, dat ze dat moeilijk droeg. Ze had grote verlangens naar mannen, waar ze niet aan toegaf. Zij had haar verloofde, Michel Wolf, verloren aan de tuberculose. Het was een heel knappe jongen geweest, waar iedereen dol op was.

Tante Jetje die verliefd was op haar vioolleraar bleef ook ongehuwd. Maar het ongehuwd zijn bemerkte je bij haar niet. Die vioolleraar heette volgens mij trouwens Chitz.

Onderstaand verhaal is door mij geschreven, gebaseerd op bronnen uit het Stadsarchief Amsterdam. Ik heb nader onderzoek gedaan na én tijdens mijn interviews met David de Levita.

Het Vossius in de oorlog

Het Vossius is opgericht in 1926 (adres: Messchaertstraat 1). In 1927 kreeg de school de officiële naam Gymnasium Vossianum, maar voortaan zou de naam Vossius Gymnasium zijn.

Het Vossius zit nog steeds in het oorspronkelijke gebouw, gebouwd in een aan de Amsterdamse school verwante bouwstijl (op de eigen website van de school: 'een verstrakte variant').

De school heeft vele bekende en ook minder bekende leerlingen én leraren 'voortgebracht'. Ik verwijs hiervoor naar een ****[http://nl.wikipedia.org/wiki/Vossius_Gymnasium website]**** over de school. Eén van die leerlingen is David de Levita. Hij bezoekt de school vanaf het schooljaar 1938-1939. Les krijgt hij van onder andere de bekende Presser, Roodenburg en Dudok.

Gevolgen van de bezetting

In mei 1940 valt Duitsland Nederland binnen. Dat betekent voor de school dat er tijdelijk geen les wordt gegeven. In eerste instantie betreft het alleen de meidagen van 1940.

Daarna moet de school het eigen gebouw enige tijd 'delen' met het R.K. Gymnasium (het Ignatiuscollege). Het waarom hiervan is niet duidelijk. Kort daarna, het zal juni zijn geweest, moest het hele gebouw worden 'afgestaan' aan de Duitse politietroepen (de Grüne Polizei). De school, de leerlingen en hun leraren, werden tijdelijk ondergebracht in de 4^e Hogere Burgerschool (de 'vierde-vijf'), met 5-jarige cursus. Deze school zat op de Jozef Israëlskade 45. Dit opgedrongen "huwelijk" van twee scholen heeft geduurd tot eind november 1940. In die periode werkten beide scholen met een wisselrooster. Daarna kon het Vossius weer terug naar het oude nest in de Messchaertstraat. Een groot gejuich zal er niet hebben geklonken. De school kreeg nu zelf inwoners. De 3^e HBS met 5-jarige cursus (de 'derde vijf' zittende aan de Mauritskade) kwam inwonen. Het gebouw van de 'derde-vijf' was gevorderd voor de Duitse politietroepen. Er kwam opnieuw een wisselrooster. De 'derde vijf' verhuist in korte tijd drie keer. Via de Tweede Oosterparkstraat 227 naar de Keizersgracht 177 ('eerste vijf') en tenslotte naar Messchaertstraat 1 (Vossius gymnasium).

De gemeente Amsterdam, afdeling Onderwijs, schrijft in een brief van 7 juli 1941 dat deze situatie voor de voortgang van de scholen niet kan voortduren. Deze brief is gericht aan de directeuren en rectoren van de 3^e HBS, het Vossiusgymnasium, het Barlaeusgymnasium, het Amstellyceum, het hervormd Lyceum, de Chr. HBS A en B en het St. Ignatiuscollege (afd. HBS en Gymnasium).

Want, zo schrijft de gemeentesecretaris:

"Het behoeft geen betoog, dat dit in hoge mate schadelijk voor het onderwijs is geweest. Het onderwijs kon niet steeds op het gewenste peil worden gehandhaafd en aan de leerlingen kon niet die zorg worden besteed, welke zij behoeven."

Deze brief is ondertekent door de gemeentesecretaris J.F. Franken en de Regeringscommissaris voor Amsterdam; E.J. Voûte (officieel was hij overigens vanaf maart 1941 al burgemeester van Amsterdam).

Uit de brief blijkt dat de ondertekenaars niet echt een oplossing hebben voor dit probleem. Er wordt daarom een beklemmend beroep gedaan op de aangeschreven scholen om in goed overleg te komen tot een aanvaardbare oplossing.

"Verondersteld mag worden, dat het, indien alle scholen meehelpen, en zoo nodig iets van eigen belangen prijs geven, mogelijk zal zijn, een regeling te maken, waardoor de moeilijkheden een einde nemen. Ik denk aan het zoveel mogelijk profijt trekken van de middagen, waarop thans geen onderwijs wordt gegeven, het zoveel mogelijk benutten van vrije lokalen en van lokalen, die weinig gebruikt worden, het geven van onderwijs in de vakken, waarvoor practicum- of vaklokalen bepaald nodig zijn, in de practicum- en vaklokalen in

een andere medewerkende school om zoveel mogelijk lokalen vrij te maken en dergelijke.”

De brief eindigt met een oproep aan de directeuren en de rectoren om ‘in samenspraak met elkaar’ te komen tot een oplossing voor dit probleem. De ondertekenaars gaan er vanuit dat de directeuren en rectoren zelf het beste kunnen beoordelen wat de beste oplossing is. Het initiatief wordt ‘gegund’ aan de rector van het Vossius. (bron: SAA, inv.nr. 5466-43)

De schade voor het Vossius beperkte zich niet alleen tot de genoemde wisselroosters en het tijdelijk inwonen. Dit blijkt uit de inventarisatie die door het Centraal Bureau voor de Statistiek (afdeling Culturele Statistiek) wordt georganiseerd. De enquête krijgt de titel: Enquête “Invloed van de bijzondere omstandigheden in 1940 op het Voorbereidend en Hooger en Middelbaar Onderwijs”. Deze enquête wordt door rector Bruijn op ingevuld. Een kopie van deze enquête is bestemd voor de Curatoren en gedagtekend op 19 februari 1941. Behalve de al genoemde inwoning en wisselroosters is er ook sprake van andere schade. De rector noteert:

“beschadiging tegelvloeren en meubilair, verdwijning van een tafelkleed, kleeftaken, sleutels, edgl, van diverse leermiddelen en van zeer veel gereedschappen en andere benodigdheden van den amanuensis”.
(bron: SAA inv. nr. 260-167)

Ontslag van joodse leraren

In oktober 1940 doet zich een geheel ander probleem voor. De gemeente stelt de scholen op de hoogte van het feit dat de joodse leraren ontslagen worden. Om dit administratief allemaal goed te verwerken worden de ‘ariërverklaringen’ toegevoegd. Elke docent wordt geacht die naar eer en geweten in te vullen. Elke docent met een joodse achtergrond werd geacht formulier B (zie afbeelding) in te vullen. Niet-joodse leraren dienden formulier A in te vullen. Zes docenten van het Vossius verloren daardoor direct hun baan. Zij werden per februari 1941 officieel ontslagen.

Presser, één van de ontslagen leraren schrijft hierover in “Ondergang”:

“Men zal het de schrijver wel niet euvel duiden dat hij een bijzonder licht laat vallen op de staking, die spontaan uitbrak onder de leerlingen van zijn eigen school, het Amsterdamse Vossiusgymnasium. Hiertoe hadden twee leerlingen van de vijfde klas het initiatief genomen, Lucas van der Land en Bart Joost Romein; als pikante bijzonderheid volgde hierop, dat de eerstgenoemde zelfs de school de rug toekeerde, maar, met privaat-lessen van ontslagen Joodse leraren klaargemaakt voor het staatsexamen, zijn eindexamen een jaar eerder haalde dan zijn minder opstandige klasgenoten.”

Opvallend is, Presser noemt het ‘curiositeitshalve’, dat er een financiële regeling werd getroffen voor de ontslagen joodse leraren. De eerste maanden kreeg men 80% van het laatst betaalde salaris, daarna werd het verlaagd tot 75% (voor de volgende vijf jaar). Overigens werd er een verschil gemaakt tussen kostwinners en niet-kostwinners. Deze laatsten kregen 10% minder.

De leerlingen komen in opstand

In de vergadering van Curatoren der openbare Gymnasia van Amsterdam (op 2 december 1940, bron: SAA inv. nr. 260-151/152) is aandacht voor de actie van

bovengenoemde leerlingen. Er wordt melding gemaakt van 'een vergrijp tegen de schoolorde' door leerlingen van het Vossius gymnasium:

“Een aantal leerlingen is bij wijze van demonstratie de school niet binnengegaan. Deze leerlingen zijn door den Rector, na overleg met den President-Curator, voor 7 dagen van de school verwijderd. De demonstratie hield verband met het vertrek de Joodsche leerkrachten.”

Eén van de curatoren vraagt inlichtingen over het gebeurde, om de juistheid van de opgelegde straf te beoordelen. Deze curator is de heer Cohen.

De rector Bruijn deelt mede:

“dat de ontstemming onder de leerlingen over het gedwongen vertrek der Joodsche docenten, waaronder ook de heer Presser, die zeer gezien is, bijzonder groot was. Hoewel spreker van te voren tegen demonstraties gewaarschuwd had, wilden ± 100 leerlingen de school niet binnengaan. Na een lange bespreking gelukte het om het grootste deel binnen te krijgen. Degene, die toch geweigerd hebben de school binnen te gaan, moesten streng gestraft worden. De gestraften bleken dit zelf ook wel te begrijpen, evenals de ouders.”

Tijdens deze bijeenkomst wordt afscheid genomen van dezelfde mijnheer Cohen. Rector Bruijn betreurt het dat de heer Cohen: 'het college op deze wijze moet verlaten'. Hij hoop ook dat de persoonlijke band die hij met hem heeft niet zal worden verbroken, maar zelfs nog zal worden versterkt. Het antwoord van de heer Cohen is dat hij dankbaar is dat hij nog eenmaal bij de vergadering heeft mogen zijn en spreekt zijn dank uit voor de vriendelijke woorden. Hij vervolgt:

“In den tegenwoordigen tijd moet men veel op zich nemen en de last valt menigmaal zwaar. Gaarne zou spreker het onderwijs verder hebben willen dienen, wanneer hem daarvoor de gelegenheid zou zijn geboden. Mocht men buiten het Curatorschap op zijn hulp een beroep willen doen, dan is hij steeds bereid die hulp te verleen. Jegens Curatoren past dankbaarheid voor de aangename samenwerking en de prettige verstandhouding in het college.”

Dat de rust op school niet echt is teruggekeerd, valt af te leiden uit een brief van 17 januari 1941. Deze brief is van de Curatoren der Openbare Gymnasia van Amsterdam en gericht aan de ouders, voogden en verzorgers van de leerlingen. In de brief stellen de curatoren dat de ernstige waarschuwing die eerder was uitgesproken (in een circulaire van 28 november 1940) tegen de leerlingen nog onvoldoende tot hen is doorgedrongen. De brief vervolgt:

“De gedragingen van enkelen hunner, die zich blijkbaar nog niet het juist beeld hadden gevormd van den ernstigen plicht om al datgene te vermijden wat indruischt tegen de houding, welke tegenover de bezettende overheid en de van haar uitgaande maatregelen dient te worden aangenomen, kortom alles, wat henzelf of anderen of de geheele school in gevaar kan brengen, hebben ons genoopt opnieuw leerlingen te berispen en te straffen. Wij binden U daarom nog eens op het hart Uwer kinderen of pupillen er van te doordringen:

.... .

Daarna volgt een lijstje met zaken waaraan de leerlingen zich dienen te houden. Kort samengevat komt het erop neer; dat leerlingen zich niet mogen uitspreken, in welke vorm dan ook, tegen de bezettende overheid; dat ze zich niet met roddels en geruchten mogen bezig houden; dat het in bezit hebben en verspreiden van geschriften zich richten tegen de bezettende overheid en dat zij geen onderscheidingstekens van welke aard dan ook mogen dragen.

Onderaan de brief zit een strookje dat ingevuld en voorzien van handtekening moet worden teruggezonden aan de rector van het gymnasium.

Of deze oproep ook door elke ouder etc. is opgevolgd is niet helemaal duidelijk. In ieder geval is er één ouder die heeft gereageerd. Die persoon is Jan Romein (de bekende historicus). Hij schrijft een brief aan de heren Curatoren waarin hij aangeeft dat hij al naar aanleiding van de eerdere brief van 28 november 1940 met zijn zoon heeft gesproken. Hij schrijft dat hij er zijn zoon op gewezen heeft dat hij:

“1^e zijn geweten zuiver moest houden, 2^e moest doen wat dat zuivere geweten hem te doen ingeeft en 3^e daarbij de uiterste zorg moest betrechten noch zijn rector noch zijn leraren noch zijn mede-scholieren in verlegenheid te brengen.”

Volgens hem heeft zijn zoon zich daar altijd aan gehouden. Hij is van mening dat hij zijn zoon niet nogmaals hoeft aan te spreken. Hij kan en zal de brief dan ook, ‘tot zijn spijt’, niet ondertekenen. (bron: SAA inv. nr. 260-153)

Gevolgen voor de leerprestaties

Bovenstaand verhaal over het ontslag van de joodse leraren, de reacties van de leerlingen daarop, de wisselroosters en het bij ‘elkaar inwonen’ van scholen moeten hun weerslag hebben gehad op de leerprestaties van de leerlingen. Er is in ieder geval één klacht ingediend. Het gaat om een vader van twee zoons die beiden op het Vossius zitten. Zijn oudste zoon zit in het examenjaar, zo blijkt uit de brief.

Aan hem werd in het schooljaar 1940-1941 geen diploma uitgereikt. Het staat er niet met zoveel woorden, maar waarschijnlijk behoorde hij tot de 8 gezakte kandidaten van in totaal 40 leerlingen die examens deden. Daarnaast zijn er 25 herexamens opgelegd.

Hoe komt dit, vraagt de vader zich af, in een brief van 8 juli 1941.

“Tengevolge van de oorlogsomstandigheden heeft bovengenoemd gymnasium (i.c. het Vossius) sinds Mei 1940 halve schooldagen, d.w.z. of ’s ochtends of ’s middags wordt lesgegeven. Het onderwijs heeft door deze regeling ernstig geleden.”

In vergelijking met andere scholen als het Barlaeus gymnasium en andere scholen van voorbereidend hoger onderwijs scoort het Vossius slecht, zelfs als de herexamens met succes bekroond zouden worden.

De vader kijkt ook naar de schoolcarrière van zijn zoon. Nooit is hij blijven zitten. Nimmer heeft hij een herexamen gehad, nooit een extra taak. Zijn zoon is een gewone ‘middelmatic goede leerling, oplettend, rustig en bescheiden’. Tot aan het eindexamenjaar verliep alles naar wens. Maar door de slechte schooltijdenregeling zijn het juist leerlingen van de zesde klassen, meer dan de overige leerlingen, gedupeerd:

“Zij hebben de stof niet onder de knie gehad, de minder goed gedisponeerden werden slachtoffer”.

De heer Machielsen beëindigt zijn brief met:

“Ten slotte veroorlooft ondergetekende zich deze vraag: Verdient het geen overweging de gezakte kandidaten alsnog na verlengde, d.w.z. voltooide studietijd, een herexamen of te nemen? Dan zou daarmee de onbillijkheid van de onvoldoende schooltijdenregeling voor de examinandi 1941 vervallen.”

Op 31 juli 1941 krijgt de heer Machielsen antwoord van de wethouder Smit van Onderwijs. Deze erkent de problemen, er wordt ook hard gewerkt aan een oplossing. Maar zijn antwoord is verder negatief. Een verzoek om te komen tot een herexamen zit er niet in: ‘is niet voor verwezenlijking vatbaar’. Hij baseert zich daarbij op een brief van rector Bruijn. Deze geeft in een korte brief van 15 juli 1941 aan dat de cijfers

van de heer Machielsen niet kloppen. Weliswaar erkent hij dat bepaalde klachten gerechtvaardigd zijn, maar in dit geval gaat het toch vooral om falen: '...als gevolg van examenpsychose die echter wel verhevigd zijn door de nerveuze spanningen dezer dagen'.

(bron: SAA, inv.nr. 5191-7410)

Deze kwestie is ook in het vergadering der Curatoren aan de orde geweest (die van 8 juli 1941). Daar ging het niet alleen om de zoon van de heer Machielsen, maar ook om de dochter van een zekere heer Stadler.

De dochter van de heer Stadler was geheel onverwacht gezakt, zij had een slecht eindexamen gedaan. De examencommissie had verwacht dat de gecommiteerden haar een gelegenheid zouden geven om twee herexamens te doen. Dit verzoek werd door de gecommiteerden afgewezen, de leerlinge werd afgewezen. De vader zocht in de afwijzing, volgens rector Bruijn, een vijandige houding tegen een Duitser.

Geheel ten onrechte natuurlijk, de gecommiteerden waren louter en alleen uitgegaan van de cijfers. Ondanks 'bevredigende inlichtingen' heeft de vader zich gewend tot de inspectie. Vanwege het bijzondere verloop van het examen geven de gecommiteerden toe. De rector betreurt dat hierdoor een beeld is ontstaan van een zekere ongelijkheid. Maar, zo geeft hij aan, de zoon van de heer Machielsen had het met enkele herexamens niet gered. De beide gevallen kunnen dan ook niet 'op één lijn worden gesteld'. (bron: SAA inv. nr. 260-152)

Gedwongen vertrek van joodse leerlingen

Met de huisvesting is het uiteindelijk goed gekomen. Maar niet omdat de scholen een oplossing voor het ruimtelijke probleem wist te vinden.

De oplossing kwam van 'elders', van de Duitse Overheid.

Wat er gebeurde is het volgende. Het recht op onderwijs aan niet-joodse scholen werd de joodse leerlingen ontzegd. Zij werden gedwongen naar een joodse school te gaan. Deze maatregel gold alle scholieren; voor jong en oud, van kleuterschool tot gymnasium.

Uit het jubileum boek van het Vossius (Het Vossius 1926-2001) blijkt dat er al in mei 1941 een brief is gestuurd. Deze brief, geschreven door wethouder Smit van Onderwijs, verzoekt de scholen aan te geven hoeveel joodse leerlingen er op school zitten. In de brief wordt verzocht aan dit schrijven geen ruchtbaarheid te geven.

Het is augustus 1941, woensdag de dertiende om precies te zijn als er een nieuwe brief volgt. De diverse hoofden scholen van openbare middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs en de Gemeentelijke Kweekschool krijgen een brief van de wethouder van Onderwijs Smit:

"Thans is door de Duitse Overheid bepaald, dat de Joodsche leerlingen met ingang van 1 september a.s. de openbare onderwijsinrichtingen moeten verlaten. Ik verzoek u derhalve mij zoo spoedig mogelijk, zo noodig na onderling overleg, waar het gelijksoortige scholen betreft, mede te deelen welke wijzigingen dit brengt, in Uw opgaven betreffende het aantal klasseafdelingen en de verdeling der lesuren aan Uw school."

Het briefje vervolgt met de dringende oproep, dat eventuele wijzigingen uiterlijk op de 16^e augustus in het bezit dient te zijn van de wethouder. Dat is dus binnen twee dagen indien dit briefje op de 14^e is bezorgd. Het 'nieuwe plan' zo schrijft de wethouder zal op de 21^e worden besproken op het stadhuis, in kamer No. 36.

Op maandag de 18^e augustus volgt een nieuwe brief (circulaire). Deze keer van de al eerder genoemde Franken en Burgemeester Voûte. Het gaat er om, wie er tot het Joodse volk gerekend dient te worden. Verder dat zij, die daar inderdaad toe behoren, niet langer toegelaten mogen worden tot openbare en niet-joodse bijzondere scholen.

Blijkbaar zijn er vragen gekomen over wie er tot het Joodse volk gerekend moet worden. In deze circulaire wordt verwezen naar artikel 4 (achterzijde van de brochure) van verordening no.189.1940 van de Rijkscommissaris (zie afbeelding: artikel 4).

Mogelijk dat ook dit weer vragen op heeft geroepen. Nog dezelfde maand, niet nader gepreciseerd, volgt een korte aanvulling (zie afbeelding 'aanvulling'). Het gaat om punt 2 van het aangehaalde artikel 4.

Tegelijkertijd geven zij in de brief van 18 augustus aan dat zij de ouders van de 'bedoelde leerlingen' hebben medegedeeld dat hun kinderen zullen worden geplaatst in een door de Gemeente te vormen school 'voor Joodsche kinderen'.

(bron: SAA inv. nr. 5466-43)

Het onderwijs op het Vossius ging door. Het wisselrooster dat was ingesteld in verband met de samenwoning met een andere school kon worden afgeschaft. Het aantal leerlingen aan het Vossius daalde van 239 naar 149.

Meer is er niet bekend, in ieder geval geeft het al eerder aangehaalde jubileum boek van het Vossius geen verdere informatie. Het boek gaat wel verder met een beschrijving van het Vossius in de oorlog. Het gaat dan over problemen met de verwarming (schaarste), een dreigende opheffing van de school de razzia's verband houdende met de Arbeitseinsatz (jongens die achttien jaar waren of ouder). Al deze problemen hadden hun weerslag op het schoolleven.

Er zijn gelukkig ook, mijns inziens, positieve zaken te vermelden over het Vossius in deze moeilijke tijden. In de school wordt namelijk een bergplaats gevonden voor zilveren kerkstukken en gebedsrollen uit de Portugese Synagoge (op verzoek van leraar De Miranda). Later in de oorlog wordt er ook bergplaats gecreëerd voor wapens van de Binnenlandse Strijdkrachten (de B.S., vanaf september 1944). Leden van de B.S. oefenden in de gymzaal van de jongens. Ook werd het Vossius distributiepunt voor voedsel, bestemd voor onderduikers.

Bron: Het Vossius, 1926-2001. De geschiedenis van een Amsterdams Gymnasium.

Een kort overzicht van het leven en de carrière van Adolf Samson de Levita.

Door: Frits Slicht

Adolf Samson De Levita is geboren op 23 juni 1868. Hij is de zoon van David de Levita (bediende) en Schoontje Lezer. Na de lagere school volgde hij enig tijd een opleiding tot rabbijn. Zijn kritische houding maakte dat hij na een aantal jaren gevraagd werd de school te verlaten. Daarna volgde hij een opleiding tot diamantbewerker. Hij komt dan al snel in contact met verwante geesten als Henri

Polak, Joseph Loopuit en Frank van der Goes. Allen speelden toen een belangrijk rol in de socialistische beweging (politiek en vakbond). Frank van der Goes speelde blijkbaar zo'n belangrijk rol dat A.S. de Levita zijn eerst geboren zoon (geboren op 21 september 1923) naar hem vernoemde. Helaas overleed Frank de Levita toen hij tweeënhalf jaar oud was.

Adolf Samson is twee keer getrouwd. Zijn eerste huwelijk was met Cornelia Françoise Josine Franchimont. Samen kregen zij een dochter. Het was geen goed huwelijk. De scheiding werd uitgesproken op maandag 18 september 1922. De dochter, Cornelia Josine, blijft bij haar vader wonen.

Kort daarna, op donderdag 12 oktober 1922, trouwt Adolf met Catharina Godefroi. Adolf Samson is dan 54 jaar oud, Catharina is 30. Op 5 augustus wordt David de Levita geboren. Volgens David de Levita leefden zijn vader en moeder al langere tijd 'met een romance'.

Adolf Samson de Levita heeft in bijna alle belangrijke 'geledingen of segmenten' van de socialistische beweging een rol gespeeld. Bij de voorloper van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (dat was de Sociaal-Democratische Bond), bij de SDAP zelf, bij de Algemene Diamantbewerkers Bond (ANDB), bij de Stem des Volks en ook nog als redacteur bij Het Volk.

Bij de ANDB is hij enig tijd redacteur geweest van 'De Diamantsnijder, Weekblad voor Snijdsters en Snijders'. Hij was niet alleen redacteur, hij had er ook voor gezorgd dat de vele ongeorganiseerden en de te laagbetaalden de 'beweging werden binnengeloodst' (de Briljantsnijders Vereniging). De Levita werd niet opgenomen in het dagelijks bestuur van de ANDB.

Vanaf het begin komt De Levita regelmatig in conflict met de leiding van de ANDB. Begin 1879 komt hij zelfs in conflict met zijn vriend, Henri Polak. Volgens bronnen woonden ze toen naast elkaar op de Kastanjeweg. Het is overigens niet duidelijk waar De Levita allemaal gewoond heeft. Wat zeker is, is dat hij in december 1909 verhuisde vanuit Bussum naar de Weesperzijde. Zijn lidmaatschapskaart van de ANDB zou helderheid kunnen verschaffen, maar helaas is zijn lidmaatschapskaart onvindbaar (bij het IISG).

De ruzie binnen de ANDB leidde er toe dat De Levita zijn voorzitterschap van de Briljantsnijders Vereniging werd ontnomen. Daarnaast kon ook De Diamantsnijder enige tijd niet verschijnen. Het conflict breidde zich daarna ook uit naar de SDAP. De gemoederen moeten nogal hoog op zijn gelopen. Henri Polak zegt zelfs voor enige tijd zijn lidmaatschap van de SDAP op. Uiteindelijk wordt de ruzie eind 1897 bijgelegd en lijkt een nieuwe carrière stap voor De Levita niet onmogelijk.

Zowel bij de ANDB als in de SDAP zal hij geen belangrijke functies meer bekleden. Wel is De Levita nog betrokken bij de oprichting van het arbeiderskoor "De Stem des Volks". Voor dit koor componeert hij de beroemde 'Socialistenmars'. Daarnaast is hij als voorzitter betrokken bij het 'Landelijk Comité voor Staatspensionering'.

In 1900 is hij voor enkele maanden lid van de redactie van het pas opgericht dagblad Het Volk. Waarom hij daar al na enkele maanden is vertrokken, is onbekend.

Hij werd in die tijd, zo rond 1900 -1905, geroemd om zijn scherpe verstand en pen, zijn strijdvaardigheid en zijn grote trouw aan de socialistische beweging.

Dat hij desondanks geen rol van betekenis heeft gespeeld, in de zin van een belangrijke functie bijvoorbeeld, is mede veroorzaakt door zijn 'opgewonden karakter'. Dat heeft hem nog wel een bijnaam opgeleverd: 'beise Leiser' (volgens

<http://www.joodsebibliotheek.nl/auteur/SEo/Hartog-Beem/> Hartog Beem],

schrijver van het boek Jerosche, staat dit voor: 'boosaardig mens'. Leiser zou een afkorting zijn van Elieser of Eliasar). Overigens kan je jezelf afvragen of boosaardig wel een correcte benaming is. De Levita was eerder kritisch en onbuigzaam, bij tijden opvliegend, maar ook karaktervast in de zin van standvastig en principieel.

De Levita heeft ook zeker zijn bewonderaars en vertrouwelingen gehad. Eén van zijn meest trouwe vrienden is zeer waarschijnlijk

<http://socialhistory.org/bwsa/biografie/loopuit> Joseph Loopuit]. Hij is ook degene die in 1918 een kort artikel schrijft ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van De Levita. Dit artikel verschijnt op 22 juni in: "Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij". Joseph Loopuit schrijft:

"Onder de jongere partijgenooten, vooral buiten Amsterdam, is A. S. de Levita niet meer zoo goed bekend, de ouderen evenwel, in partij en vakbeweging kennen zeker dien bekwamen medestrijder uit de eerste, moeilijke, tijden van onze beweging en ook van de moderne vakbeweging, heel goed. A.S. de Levita behoort onder die baanbrekers voor de beginselen van de S.D.A.P., die daarvoor hebben gestreden, met woord en pen, en met het brengen van nog meer fysieke offers, in een tijd toen daarbij eigenlijk niet veel anders dan miskennis viel te oogsten. En hij heeft dit gedaan met talent.

Dat onze beweging van zijn geestesgaven niet meer nut heeft mogen trekken, ligt aan bijzondere omstandigheden, is ook voor een goed deel te wijten aan zijn minder sterken gezondheidstoestand. Toch heeft A.S. de Levita gedurende langer dan een kwart eeuw, dat ik het voorrecht heb hem mijn vriend te mogen noemen, in dienst van onzen strijd veel gedaan, dat hem het recht geeft op dien voor hem bijzonder heuglijken dag eens uit het hoekje van zijn bekende bescheidenheid te worden gehaald, meer in het front van de partij, om zoo te zeggen. En waar het mij vergund is hem dit bij dezen te doen, daar meen ik ook uit naam van velen, meer in het bijzonder van de oudere strijders in onze beweging, te mogen spreken, wanneer ik hem nog lange jaren toewensen van kracht en lust ook in dienst van onze zaak!

Adolf Samson De Levita heeft tot aan zijn zestigste nog gewerkt in de diamantsector. Een functie binnen partij of vakbeweging heeft er niet meer ingezet. Waar dit mee te maken heeft, laat zich raden.

De opkomst van het nationaalsocialisme in Duitsland baarde hem grote zorgen. Dat maakt dat hij in 1933 aanwezig is bij de oprichting van de "Poale Zion", de beweging van de socialistische zionisten.

Op 26 april 1934 komt De Levita te overlijden. David de Levita vertelt dat zijn vader kort daarvoor gehoord had dat een oud medelid van de SDAP was overgestapt naar de NSB. De woedeaanval die daarop volgde betekende in de herinnering van David zijn dood.

Bij zijn dood noemde Polak in 'De Socialistische Gids' (juni 1934) De Levita: "Een man, begaafd met een vlijmscherp ontledingsvermogen en aanmerkelijk sprekerstalent". Hij bezat volgens Polak bovendien: "Een eerbiedwaardige kennis van theorie en wetenschap van het socialisme".

Hoe komt het dan toch dat zo een bevlogen man vergeten werd en dat de Partij, de beweging hem niet meer kende. In de slotwoorden van Henri Polak:

“Het is nutteloos uit te weiden over hetgeen had kunnen zijn, als iets geschied ware, dat niet is geschied, of iets niet geschied ware, dat geschied is. Dus blijft slechts getuigenis af te leggen van eerbied voor den pionier, den wegbereider, den voorganger, wiens arbeid in de moeilijke aanvangsjaren de verdere ontwikkeling van onze Partij, den wasdom van haar invloed en beteekenis heeft helpen mogelijk maken. Als een der weinigen, die wat de Engelschen het ‘*spade work*’ noemen hebben verricht, zal Adolf de Levita in dankbare herinnering blijven bij de arbeiders, voor wie hij heeft gegeven al wat hij bezat.”